

Резюмета на публикациите

на гл. ас. д-р Марио Петров Маринов

**за участие в конкурс за доцент по професионално направление 3.1
Социология, антропология и науки за културата / Социология (Нови
религиозни движения), обявен в Държавен вестник бр. 57/14.07.2017 г.**

I. Монографии:

**1. Religious Communities in Bulgaria. South-West University
Publishing House, Blagoevgrad, 2017. 82 p.**

CONTENTS

Introduction	4
1. Country Overview of Bulgaria	9
2. Religious Tolerance	14
3. Major Religion: Orthodox Christianity	20
3.1. History	20
3.2. Early and Modern Leaders and Authors	56
4. Social Life of the Bulgarian Orthodox Church	63
4.1. Houses of Worship and Holy Places	63
4.2. Holidays and Festivals	65
4.3. Mode of Dress. Dietary Practices	66
4.4. Rituals	66
4.5. Social Issues	67
4.6. Political Impact	69
4.7. Controversial Issues	70
4.8. Cultural Impact	71
5. Other religions	74

Книгата е на английски език и описва съществуващите в България религиозни общности социологически като набляга на историческото им формиране и религиозните практики. Основният акцент е върху Българската Православна църква.

В Увода се разграничават теологичния и социологическия подход и се отбелязва слабия интерес към религиозните общности в България по време на комунизма и липсата на систематична презентация пред международна публика. Цитират се съществуващите примери за такива публикации. Официалните автори от България от този период наблягат на създаването на имидж на страната като притежаваща определена степен на религиозна свобода. Установените на Запад автори, от своя страна, отбелязват ограниченията в свободата на религията, но на тях им липсва опита от първа ръка за живота в България. Разглежда се секуларизационната теза в западната социология на религията и отражението ѝ върху развитието на тази наука. Засилените контакти между източните и западноевропейските страни, религиозният подем в Източна Европа след 90-те години на 20 век и влизането на България в Европейския съюз създават по свой начин засилен интерес към религиозните общности в България. Социологията на религията започва да преосмисля секуларизационната теза. Миграцията и глобализацията представляват нови предизвикателства пред религиите. Историческото присъствие на източното православие в България го прави традиционно и монополистично. Подходът на книгата е да търси специфичните за България характеристики на религиозните общности, които не се повтарят в други страни и да ги представи на английски език пред международна аудитория.

В Първа глава – Профил на България – се дават статистически данни от Преброяването на населението от 2011 г. за броя и разпределението на религиозните общности и те се сравняват с данните от предишното Преброяване от 2001 г. България се определя като традиционно православна, но силно секуларна страна. Забелязват се тенденцията към депопулация на България и се отбелязват разликите в методологията на двете преброявания по отношение на религията. Основните разлики са в незадължителния характер на въпроса за религиозна идентичност през 2011 г., както и в новото определение за религия в съответствие с практиките на другите страни от ЕС. Доброволният характер на въпроса за религия води до много голям процент неотговорили на този въпрос през 2011 г., които стават предизвикателство пред статистическия анализ. Възприема се разпределение на процентите от общото население, а не само валидния процент на отговорилите, за да се подчертае големия брой неотговорили. Забелязва се тенденция за растеж на протестантската религиозна общност, както и ясна секуларизационна тенденция в българското общество.

Във Втора глава – Религиозна толерантност – се цитират правните рамки за развитие на религиозните общности, зададени от Конституцията и от Закона за вероизповеданията. Общата либерална рамка на закона върви заедно с неспазването на основните му ценности и трябва да се отчита аномичната характеристика на българската правораздавателна система.

Трета Глава – Основна религия: Православното християнство – е разделена на две части: Исторически преглед и Ранни и съвременни лидери и автори. Прави се историческа ретроспекция на ранното християнство по българските земи преди създаването на Първата българска държава, ролята на Византия, установяването на езическо българско и славянско население и предизвикателствата пред християнизираното местно население. Подробно се разглежда покръстването на българите при княз Борис и дипломатическите лавирания между Източната и Западната църква, както и съпротивата срещу покръстването на част от болярите. Трудният път към независимост на Българската църква от Константинополската патриаршия и ролята на учениците на Св. Св. Кирил и Методий в културния живот на България. Описват се промените в статута на Българската църква през вековете, връзката с политиката и националното самоопределение. Изброяват се известните ръководители на църквата и техния принос в историята.

Четвърта глава - Социален живот на Българската Православна църква – описва храмовете и светите места, празници и традиции, облеклото и храната като маркери на идентичността, ритуали, социални проблеми, политически контекст, противоречия и културен принос на православието в България. Открояват се специфичните за България черти на православието, които не се срещат в други православни страни.

Пета глава – Други религии – дава много по-кратко изброяване на останалите религиозни общности в България, подредени според статистическата си значимост в съвременното българско общество: мюсюлмани, протестанти, католици, армено-апостолическо и еврейското вероизповедание, Бялото братство, бахаите и др. . Споменават се известните в България нови религиозни движения.

В края на книгата се представя накратко дядо Добри Добрев като личност, свързана с религията, която има определен авторитет в българското общество.

2. Нови религиозни движения. Университетско издателство „Неофит Рилски”, Благоевград, 2011. 121 с.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР 4

ГЛАВА I: СОЦИОЛОГИЧЕСКА КОНЦЕПТУА-ЛИЗАЦИЯ НА НОВИТЕ РЕЛИГИОЗНИ ДВИЖЕНИЯ

7

1. Теоретични модели: сравнителен анализ 7
2. Класификация и типологизация 15
3. Подходи и методи на изследване 18

ГЛАВА II: ПРОБЛЕМЪТ ЗА СЕМЕЙСТВОТО В ОБЕДИНИТЕЛНОТО ДВИЖЕНИЕ И ДРУГИ НОВИ РЕЛИГИОЗНИ ДВИЖЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ 25

1. Новите религиозни движения в контекста на съвременното Българско общество 26
2. Проблематиката за семейството в новите религиозни движения 34
3. Изследване на Обединителната църква в България и Великобритания 38
4. Въпроси на брака и семейството в Обединителната църква 48
5. Наблюдавани индикатори при изследването на Обединителната църква през 1990 г. 56

ГЛАВА III: БИЗНЕСЪТ И НОВИТЕ РЕЛИГИОЗНИ ДВИЖЕНИЯ: КВАЗИРЕЛИГИОЗНИ КОРПОРАЦИИ. СЛУЧАЯТ „АКВАСОРС” 63

ГЛАВА IV : НОВИТЕ РЕЛИГИОЗНИ ДВИЖЕНИЯ КАТО ПРОБЛЕМ НА СОЦИОЛОГИЯТА 94

ЗАКЛЮЧЕНИЕ 107

БИБЛИОГРАФИЯ 109

Книгата е опит за социологическа систематизация и анализ на новите религиозни движения в България.

В Предговора се залага тезата, че новите религиозни движения не са чужда инвазия, а логически възникнал феномен, който се вписва в българската социална реалност от периода 1990 – 2008 г. Основен проблем на книгата са връзките на зависимост между новите религиозни движения в България и по-общите проблеми в развитието на българското общество през 1990 – 2008 г., които обосновават необходимостта от социологически подход при изследването на нови религиозни движения.

Основната ми теза е че съществува зависимост между различните фази на развитие на българското общество през периода 1990 – 2008 г. и присъствието на

определени типове нови религиозни движения според отношението им към света, описани в класификацията на Рой Уолис (Wallis 1984), в различните фази.

В началото на 90-те години на 20 век – период на отрицание на близкото минало – в публичния дискурс има по-засилено присъствие на „нови религиозни движения отричащи света” – Обединителната църква (понастоящем Обединително движение), Международното общество за Кришна съзнание и „Семейството” (бивши „Деца на Бога”). Този тип нови религиозни движения бележи спад в общественото си присъствие след 1990 г.

В средата на 90-те години са най-трудните години от икономическа гледна точка и има благоприятна почва за развитие на „нови религиозни движения приспособяващи се към света” – главно неопетдесетни групи.

Третият тип нови религиозни движения според класификацията на Уолис – „нови религиозни движения утвърждаващи света” е все още непопулярен в България от гледна точка на разпространение, но има индикации за появата им в обществото при наличие на икономически подем и след влизането на България в Европейския съюз.

В Първа глава изходна теоретична постановка на моята работа е най-разпространената теза в социологията на религията - секуларизационната теза, независимо от съвременните тенденции за нейното преосмисляне. В социологията на религията секуларизацията се разглежда като процес тясно свързан с модернизацията. С развитието на обществата става „разомагьосване на света” (Макс Вебер) и институционализираната религия има все по-малка роля като основна всеобгръщаща сфера на обществото, от която зависят всички останали сфери.

В модерните общества науката, технологиите, комуникациите дават все по-автономно съществуване на индивида и той по-малко се нуждае от институционализирана религия и нейните обяснителни схеми за света.

Можем да приемем дефиницията на Брайън Уилсън, според когото секуларизацията е „процес при който религиозното мислене, практики и институции губят социално значение” (Wilson 1966: xiv).

Новите религиозни движения, според Брайън Уилсън, са потвърждение на секуларизационната теза, защото те предлагат нови културни начини за връзка между индивида и религиозната общност, които не са заимствани от традиционните религии, а са по-скоро следствие на процеса на социетализация: в модерното общество има все по-голяма обобщественост на социалните процеси, за разлика от предишните епохи, когато религията е играла много по-интегративна роля в малката общност.

В своята книга „Религията в съвременния свят” Алън Олдридж (Aldridge 2000: 56) застъпва интересната теза, че една от причините за триумфа на секуларизационната теза в социологията на религията е, че повечето от основателите на социологията като личности са били атеисти и са били прекалено ангажирани професионално с обяснението на намаляване значението на религията и евентуалното ѝ заместване от други социални институции и модели на мислене.

Повечето от класиците, според Олдридж, също са били рационалисти в познанието. Авторът излага своето виждане на мисловните схеми на основните

авторитети в социологията, като прави връзка между познавателния им подход и триумфа на секуларизационната теза в социологията на религията.

Втора глава разглежда проблема за семейството в Обединителното движение и други нови религиозни движения в България. Дискурсът върху НРД е проблем, свързан със съвременния български национализъм. Това е една от причините НРД да са чувствителен проблем в съвременна България. Силната взаимосвързаност между религиозната и националната идентичност създава предпоставки за разглеждането на НРД като заплаха за националната идентичност. Проблемите, свързани с религиозната и национална идентичност, са една главна сфера на социални конфликти, свързани с НРД. Проблемите, свързани със семейството, са друга такава сфера. Когато става въпрос за нови религиозни движения (НРД), винаги може да се оспорва дали те са нови, или дали те са религиозни. Това е особено валидно за западните общества, където е била налице определена степен на религиозна свобода. В Централна и Източна Европа, и в частност в България, ситуацията е различна, тъй като подтискането на религиите в миналото е попречило на много нетрадиционни религиозни общности да установят по-рано свои легитимно функциониращи структури.

Появата на плурализъм в политическите организации съвпадна с появата на плурализъм в религиозните организации и за много източноевропейци не бяха очевидни основните различия между тези два процеса. Особено в едно силно политизирано и политически двуполусно общество като българското общество от 1989 - 1991г., когато повечето неполитически организации (включително женски, младежки, културни, професионални и други организации) трябваше да се идентифицират в двуполусния дискурс "комунистически - или - демократични". Преходът към нов тип общество доведе до определени промени в публичния живот и главните му характеристики. Една такава главна характеристика е дезинтеграцията на ценностната система. Предишният режим беше установил определени правила за функциониране на обществото, които вече не бяха приложими. Тези правила бяха основани главно на предпоставката за водещата роля на държавата и срасналата се с нея комунистическа партия и тяхната доминация върху всички сфери на обществото. В новите условия това беше невъзможно и главният начин за запазване на реда в обществото стана неефикасен. Доминиралата идеология се провали, но нищо ново не я замени. От тази гледна точка, атеизмът, наложен официално от предишния режим, беше солидна основа за дезинтеграцията на ценностите. Друга характерна черта на новото общество беше проблемът за наличието на свободен избор и невъзможността за неговата реализация. Този проблем е особено характерен за младежта, която нямаше модел за поведение в новия социално-политически ред и това създаде много социални проблеми. В главата се описва собствено изследване на автора чрез наблюдение с участие с изведени емпирични индикатори.

Трета глава запознава читателите с квазирелигиозната корпорация АкваСорс.

В световен мащаб изследването на квазирелигиозните корпорации (КРК) е твърде оскъдно и заема много малка част от литературата по социология на религията. Това, което прави впечатление в съобщенията от западните медии е стремежът към сензации и изразеното оценъчно отношение. Този проблем напомня отразяването на тематиката за новите религиозни движения изобщо и той е разгледан в социологическата

литература за социалното конструиране на реалността относно новите религиозни движения както на Запад, така и в България (Barker 1995; Маринов 1997). Недостатъчната информация за КРК изобщо се трансформира в липса на каквато и да е информация в световен мащаб за АкваСорс.

АкваСорс представлява интерес за нас не само поради пълната липса на информация, но и защото със социологическото изследване на “случая АкваСорс” могат да се изяснят взаимовръзките между религия и бизнес, духовност и здраве, мулти-левъл маркетинг и формиране на мрежи, както и спецификата на техните вярвания, базирани на Ню Ейдж. Дадени са записки от емпирични наблюдения на групата.

Четвърта глава разглежда новите религиозни движения като проблем на социологията през методологията на социалното конструиране на реалността. Разглеждат се конструкциите на самите нови религиозни движения, медиите, държавната администрация, правозащитниците, традиционните религии, антикултистките движения, родителите на членове на НРД, националистите, юристите, психотерапевтите, социолозите на религията. Изтъкват се предимствата на социологическата гледна точка.

3. (с В. Дулов) Качествени методи в социологията. Университетско издателство „Неофит Рилски”, Благоевград, 2012. 176 с.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР.....6

Глава първа. СЪЩНОСТ НА КАЧЕСТВЕНИТЕ МЕТОДИ В СОЦИОЛОГИЧЕСКИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ 12

1. Категориите количество и качество 12
2. Особености на количествения и качествения подход в социологията 23
3. Обект и предмет на качествените изследвания 29
4. Теоретични и методологични основи на количествения и качествения подход в социологията 31
5. Етични принципи и ограничения при качествените изследвания 41
6. Примери за различен подход към един и същ проблем са количествени и качествени методи. Изследванията на употребяващите марихуана във Великобритания – сравнителен анализ – М. Маринов 44

Глава втора. ОСНОВНИ ТЕОРЕТИЧНИ ПЪРВОИЗТОЧНИЦИ НА КАЧЕСТВЕНАТА МЕТОДОЛОГИЯ. ЧИКАГСКА ШКОЛА 47

1.	Основни идеи	47
2.	Томас и Знанецки. Класическото изследване: “Полският селянин в Европа и Америка”	51
3.	Дискусия върху “Обществото на уличните ъгли” на Уилиъм Уайт - М. Маринов.....	54
Глава трета. РАЗБИРАЩАТА СОЦИОЛОГИЯ НА МАКС ВЕБЕР КАТО ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ЗА КАЧЕСТВЕНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ.....		
		56
1.	Понятие за субективен смисъл и смислов модел за социалния свят	56
2.	Идеален тип и неговото значение за качествената методология.....	61
Глава четвърта. ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКА СОЦИОЛОГИЯ		
		63
1.	Жизненият свят като изходна методологическа нагласа	63
2.	„Чужденецът” като методология за качествени изследвания	65
3.	Типизация на социалния свят Бъргър Лукман	74
4.	Етнометодология.	75
Глава пета. МЕТОД НА ОБОСНОВАНАТА, ПРИЗЕМЕНАТА (ПОСТРОЕНАТА) ТЕОРИЯ		
		77
1.	Обща характеристика	77
2.	Стратегия за анализ на данните.	78
Открито кодиране		78
Осево кодиране		84
Избирателно кодиране		84
Глава шеста. “НАДЕЖДНОСТ” И “ВАЛИДНОСТ”. 87		
1.	Надеждност	87
1.1.	Видове надеждност	87
1.2.	Надеждност при наблюдение.	89
1.3.	Надеждност и текст	91
1.4.	Надеждност и дълбочинни интервюта	91
2.	Валидност:	92
2.1.	Общи положения	92
2.2.	Валидност при качествените изследвания	92
2.3.	Способи за верификация	93

Глава седма. СЪЩНОСТ И ПОЗНАВАТЕЛНИ ВЪЗМОЖНОСТИ НА ДЪЛБОЧИННОТО ИНТЕРВЮ. ВИДОВЕ ИНТЕРВЮТА 95

1. Приложение на дълбочинното интервю: то е свързано най-вече с принципите на “разбиращата” социология 95
2. Специфика на дълбочинното интервю 95
3. Видове интервюта 96
4. Подготовка на интервю 100
5. Работа на терен. Изследователски бележки 101
6. Анализ на качествено интервю 102
7. Техника на груповото фокусиране интервю (фокус група) 103
8. Дискусия върху Пол Томпсън „Интервюто” („Гласове от миналото”) – М. Маринов.....109

Глава осма. НАБЛЮДЕНИЕ 123

1. Определение 123
2. Видове наблюдение 123
3. Допълнителни приложения 123
4. Наблюдение с участие – Марио Маринов 123

Глава девета. БИОГРАФИЧНИЯТ ПОДХОД 137

1. Същност на биографичния подход 137
2. Технология на биографичния подход 139
- 2.1. Фази на биографичното изследване 139
3. Методологични подходи в биографичните изследвания 143
- 3.1. Обективистичен подход 143
- 3.2. Интерпретативният подход 144

4. Дискусия върху Робърт Мур – „Как станах социолог в Спаркбрук” – М. Маринов.....146

Глава десета. КОНТЕНТ-АНАЛИЗ 150

1. Същност – единство на качествен и количествен подход в социологията 150
2. Технология на контент-анализа 156
3. Категоризация 160
4. Кодирание и достоверност на информацията 165
5. Интерпретация на резултатите 167

ПРИЛОЖЕНИЕ 168

ЛИТЕРАТУРА 173

Съвместната ни книга с доц. д-р Владимир Дулов прави систематично изложение на качествените методи в социологията, разликата им с количествените методи, очертава школите и авторите, които са теоретична основа за развитието на качествените методи и учи на определени техники за качествени изследвания.

Ще резюмирам тези части от книгата, които са написани от мен.

Глава 1, точка 6:

Примери за различен подход към един и същ проблем с количествени и качествени методи. Изследванията на употребяващите марихуана във Великобритания – сравнителен анализ

Един от хрестоматийните примери за разграничение на евристичния потенциал на количествените и качествените методи е паралелното разглеждане на две изследвания на употребяващите марихуана във Великобритания. Най-интересно е когато едно и също явление се изследва паралелно с количествени и с качествени методи.

В първия случай имаме количествено изследване на употребяващите марихуана във Великобритания, построено върху систематизирани индикатори, резултат от операционализация на понятията. Изследването обхваща различни географски региони като дава възможност за съпоставимост на данните. Има данни за основните социално-демографски параметри на изследваната съвкупност. Могат да се направят обобщения за разпределението на употребата на марихуана по пол, възраст, семейно положение, образование, по различни социални и подоходни групи и по други показатели. При интерпретацията на данни трябва да се има предвид и че марихуаната в съответната страна не се определя като наркотик и употребата ѝ не е инкриминирана. Данните от изследването могат да се използват от Националната здравна служба за изработване на съответни политики в областта на общественото здраве.

Във втория случай е налице качествено изследване. Изследовател успява да влезе в средите на клуб, в който се събират пушачи на марихуана и в продължение на месеци посещава клуба, като завързва близки познанства с други посетители. В началото той се чувства външен наблюдател, но с честотата на посещенията си започва да опознава специфичните норми и ценности на посетителите на клуба и да се доближава до вътрешния кръг на пушачите на марихуана. Той започва да разбира използването на специфичен език на вътрешния кръг, който остава неразбран от външните посетители. Определени изрази, които за външния наблюдател имат всекидневно значение, за вътрешния кръг от редовни посетители на клуба имат различно значение, споделено от тесен кръг единомишленици. Има и изрази, които са специфични само за членовете на клуба и са неразбираеми за външни индивиди. Някои

от изразните средства могат да бъдат „разбрани” само след постигането на определено състояние, до което не могат да достигнат външни за клуба.

- налице е определена зависимост сред членовете на ядрото на клуба на пушачите на марихуана, но това не е зависимост от пристрастяване към самата марихуана, а е по-скоро зависимост от социалната среда на този клуб: членовете на ядрото са формирали определен кръг от единомишленици с общи интереси и ценностна система и чувстват необходимостта от редовни срещи със себеподобните, пред които могат да изкажат лични проблеми, за които се чувстват възпрепятствани да говорят пред външни лица;
- редовните посетители на клуба са оформили свои „ритуали”, чрез които се приобщават към средата;
- има определен период, през който външният наблюдател трябва да премине преди да бъде символно приет в общността; дотогава той е страничен наблюдател, който не „разбира” голяма част от случващото се, защото не е „посветен” в специфичния вътрешен език на групата и не разбира значението на техните „ритуали”;
- състоянието, до което достигат членовете на ядрото, е възможно само в групата и е различно от индивидуалните преживявания на отделните индивиди.

Като сравним двете изследвания, можем да направим следните изводи:

В случая на количественото изследване имаме достатъчен брой изследвани респонденти, на основата на който можем да търсим зависимости между отделни променливи и да правим разпределения по социално-демографски показатели. Можем да се опитаме да изградим образ на „средностатистически пушач на марихуана” със всичките условности на това понятие. Можем да търсим динамиката и разпространението на употребата на марихуана в различни области, сред различни социални, възрастови и доходни групи. Като резултат от тези данни може да се търсят препоръки към здравните власти за справяне с проблема.

В случая с качественото изследване изводите могат да се правят само за един конкретен клуб на пушачи на марихуана, но там има много по-голяма дълбочина на „разбиране” на ситуацията и съпреживяване на споделени ценности и норми на изследваната съвкупност от страна на изследователя. Той самият участва с изследователска цел в живота на групата, за да „разбере” нейното функциониране и движещите мотиви, ценности и вътрешни правила на членовете на клуба. Само чрез наблюдение с участие може да се разбере, че пристрастяването към членство в тази общност не е резултат на пристрастяване към веществото, а пристрастяване към групата и нейните социални норми, ценности и ритуали. Формира се вътрешен кръг, в който членовете на общността намират среда от себеподобни, от която те имат нужда за собственото си вътрешно удовлетворение. Чрез качественото изследване много по-ясно се разбира процеса на „ставане” на пушач на марихуана. Независимо, че е проведено изследване на само един клуб, данните от изследването могат да послужат за модел за разбиране на съответния социален проблем и сред други съвкупности.

Дискусия върху “Обществото на уличните ъгли” на Уилиъм Уайт

Чикагската школа през 20-те и 30-те години на ХХ в. е известна с това, че преподавателите окуражават студентите по социология да изследват реални човешки общности чрез преки наблюдения. Те се научават да виждат Чикаго като една гигантска социална лаборатория, в която се проявяват съществуващите в обществото противоречия и конфликти. В резултат на това се появяват оригинални разработки от изследвания на различни групи и общности.

Класически пример е изследването на Уилиъм Уайт “Обществото на уличните ъгли” (Whyte, W. (1981) – 'Street Corner Society. The Social Structure of an Italian Slum. Third Edition. Revised and expanded – Appendix A'. The University of Chicago Press. Chicago and London).

Уайт е студент по социология, когато печели изследователски грант за ново оригинално изследване. Търсейки подходящ обект за своето изследване, той се спира на италианско емигрантско предградие на Чикаго, което живее собствен живот често на ръба на закона и има своя собствена логика на съществуване, различна от тази на заобикалящия го свят. В американската действителност от 20-те години са привнесени много елементи от първичната общност на емигрантите. Семейството, родът, кланът и смесицата от родствени и бизнес взаимоотношения са тясно преплетени с рекет и други незаконни дейности, които бележат начина на съществуване.

Първоначално Уайт се чувства истински чужденец в предградието, което образно кръщава „Корнървил” („квартал на ъглите”). Той усилено учи италиански и се опитва да се „впише” в социалната реалност на предградието. Това не може да стане без появата на „gate keeper” („вратар”) – местен човек от предградието, с когото Уайт става добър приятел. „Вратарят” открива пътя на Уайт към влизане в социалната мрежа на предградието и го представя пред други членове на общността като негов личен приятел. Тук се появява една от особеностите на този вид изследвания. Като във всяка човешка общност с присъщите ѝ противоречия, когато те представят като личен приятел на някой от общността, това ти отваря вратите за някои членове на общността, но автоматично ти затваря достъпа до други в зависимост от личните контакти на твоя „вратар”. На Уайт му се налага многократно да доказва своята лоялност към членовете на общността, като с цел да може да продължи изследването си прави саможертви в името на науката, той участва в дейности на ръба на закона в рекетърски групи и др.

В резултат на целенасоченото му наблюдение с участие се получава едно сериозно социологическо изследване на социалната структура на италианското предградие. Уайт дава и подробно описание на процеса на наблюдение с участие, което е принос към качествените методи в социологията.

Глава 7, точка 8:

Дискусия върху Пол Томпсън „Интервюто” („Гласове от миналото”)

Paul Thompson. The Interview (In: Voices from the Past)

В текста се дава полезна практическа информация за жизнената история като метод и за това как да провеждаме интервю за жизнена история; кои са спецификите на жизнената история и как да ги имаме предвид при работа на терен.

За да интервюираш успешно се изискват умения. Но има различни стилове на интервюиране – протичащи приятелски, неформални, приближаващи се до формалните разговори, контролиращи стила на задаване на въпросите, и добрите интервюери развиват евентуални варианти на метода, които за тях носят най-добри резултати и са най-подходящи за тях самите. Има няколко необходими качества, които добрият интервюер трябва да притежава: интерес и уважение към хората като индивиди, гъвкавост при техните отговори, способност да покажат разбиране и симпатия към тяхната гледна точка и преди всичко готовност да стоят и да слушат. Хора, които не могат да спрат да говорят и да ангажират респондента със собствените си идеи, ще отклонят информацията, което е безполезно и за единия, и за другия, както и подвеждащо. Но повечето хора могат да се научат да интервюират добре.

Първото приготвяне е четенето на вече позната информация по темата. Това е важно за доброто провеждане на интервюто.

Най-добрият начин за да започнеш работата могат да бъдат изследователските интервюта, които набелязват полето на работа и събират информация. С негова помощ проблемът може да бъде дефиниран и могат да бъдат подбрани средствата за установяването му.

Интервюто за събиране на предварителна информация отначало е малък проект като „пилотно интервю”. То може да бъде много полезно на този етап. Разбира се, няма смисъл от него, ако информаторът не е по-добре информиран по темата от нас. Интервюерът се образова и често подтиква хората да му говорят сякаш го учат на нещо ново.

От интервюто може да се извлече историческа информация и от разкази на респондентите могат да се запълнят празноти в историята. Такива детайли могат да бъдат открити чрез интервюто – разказ, когато респондентът е публична личност. Разбира се, не всички забележителни информатори ще бъдат съгласни да са обект на проучването „стъпка по стъпка”.

Най-добрият аргумент за протичането на свободно протичащото интервю, когато целта му е не да събере информация или доказателства (сведения за нещо), а да се направи обективно заключение за това как един мъж или една жена, поглеждайки назад във времето, виждат живота си като цяло или част от него. Просто как го виждат, как го оценят, на какво наблягат, какво пропускат, кои думи избират – тези моменти са важни за разбиране във всяко интервю. За тази цел информаторът трябва да достигне до смисъла на текста, който трябва да бъде проучен.

Напълно свободно интервю обаче не може да съществува. За да започне интервюто, най-малкото целта трябва да бъде обяснена и началния въпрос да бъде зададен. Трябва да отбележим обаче, че опитите с този подход обикновено водят до разочарования – т.е. често резултатът е кратко описание.

Целта на интервюера, когато работи със строго структурирани въпросници, е, задавайки конкретни въпроси, да достигне до някакво обобщение, което по-нататък да му послужи като база за сравнение. Гъвкавите, чувствителни интервюери, готови да излязат извън сценария, когато е необходимо, могат да извлекат много полезен материал.

Отвъд тези неща съществува и ефектът на индивидуалността във всяко отделно интервю. Някои интервюери са природно по-бързи от други и могат по-лесно да предположат респондента (макар, че това е рядко срещано, а в общия случай разговорът може да накара хората да замълчат). Доста сговорчивите информатори се нуждаят от малко, но насочващи въпроси, които да изяснят някои неясни позиции, това се постига чрез лаконично сравнение или насърчаване и отворени въпроси, които могат да разкрият богати спомени на респондента.

Има няколко основни принципа при формирането на въпроси, които се използват при всяко интервю. Въпросите трябва да бъдат винаги опростени и пряки, доколкото е възможно на познат език.

Ако е ясно, че някой има стабилно мнение, особено малцинствено становище, може да се окаже важно да покажем симпатии към това становище.

Накрая трябва да се избягват въпроси, които карат респондента да мисли, че неговият начин на мислене е сходен с нашия. Трябва да се опитаме да засегнем събития, свързани с възрастта, начина на живот, семейното положение или работата и дома на респондента.

Дори ако се интересуваме от кратък разказ, който е наш собствен проект, си заслужава да помислим за последователността на въпросите и тяхното формулиране. Стратегията за провеждането на интервюто не е отговорност на респондента, а наша. Много по-лесно е да водим интервюто, ако имаме идея за неговото провеждане и въпросите вървят естествено един към друг. Също е важно, когато се отклоняваме от темата, да помним докъде сме стигнали и какво още трябва да научим.

Ако въпросите са предварително формулирани, ще е по-лесно да се концентрираме върху казаното от респондента, отколкото да се опитваме първа да формулираме въпросите.

За много хора е достатъчен списък със заглавията, целите, които трябва да постигнат. Но за екипна работа е желателно да бъде съставен подробен план, например завършен с напътствия, упътване за интервюерите.

Осигуряването на такова разписание е полезна гъвкавост и проява на въображения, което може да бъде изгодно. Трябва да сме наясно какво и как да питаме. С по-затворени хора е по-лесно, когато следваме въпросника. С по-разговорчиви хора обаче разписанието трябва да бъде използвано по различен начин. Ако има ясна представа какво искат да кажат, или да са наясно с посоката, по която трябва да върви интервюто, просто трябва да ги следваме и да избягваме прекъсването на разказа. Ако прекъснем историята, мислейки, че няма връзка с темата, ще прекъснем не само нея, но и всички следващи разкази на респондента по темата. Но ако бъдем търпеливи, те ще изчерпат запаса от разкази и ще дойде момент, в който ние ще трябва да задаваме

въпроси. При такива информатори са нужни няколко посещения, след което можем да прослушаме направените от нас записи, за да проверим какво е било скрито и как да задаваме въпросите следващия път. Понякога е по-добре да се мълчи и да се записва, но в някои случаи дори пускането на диктофона води до раздразнение у някои хора.

С веднъж проведен предварителен разговор можем да направим връзка с избрания информатор. Трябва да обясним накратко целта на проучването. Трябва да предложим удобно време за първо посещение, но винаги трябва да оставим възможност на информатора да избере друго време, или напълно да ни откаже.

С малка група информатори, като политиците или професионалистите, може да бъде добре да започнем проучването, излагайки намеренията си за интервюто попълно. Това ще им помогне да решат дали да ни видят, и ще си изясним бъдещото право да използваме материала. Някои могат да започнат да обмислят темите, които ни интересуват и да потърсят стари вестници преди да отидем.

Дискусия, свързана с миналото, може да предизвиква болезнени спомени, които все още будят силни чувства, и много често те могат да натъжат информатора. Интервю, завършващо със спокойна нотка се запомня като приятно и води до друго. Трябва винаги да сте наясно как се чувства информаторите.

Глава 8, точка 4:

Наблюдение с участие

Същност на наблюдението с участие (или включеното наблюдение) представлява потапянето в чужд начин на живот, за да се получи знание и разбиране за него. Това означава активно социално взаимодействие между изследователя и респондентите в тяхната среда. Включването е цената за получаване на значенията, които хората дават на своята социална среда и поведение.

Наблюдението с участие предполага изследователят да изкара период от време с дадена група в ролите на участник и на наблюдател. При изпълнението на този метод обикновено изследователят става част от групата и за известен период от време претендира, че споделя техните ценности и норми, за да разбере как те работят. Най-често наблюдението с участие се извършва за дълъг период от време.

Между двата процеса – участието и наблюдението има дълго взаимодействие. За изследователя наблюдател-участник е много важно да спечели доверието на респондентите си и да разбере правилата на взаимодействие вътре в групата.

Основни предимства на наблюдението с участие са:

- голяма дълбочина на изследването и разбиране на реално съществуваща човешка ситуация;
- някои изследвания могат да се направят само по този начин;

- според определени автори, наблюдението с участие е много по-надежден метод от количествените изследвания, защото изследователят може на място да проверява данните и да тества хипотези в хода на самото изследване;
- наблюдението с участие дава холистична гледна точка – то е начин на виждане на хора и ситуации от всички възможни гледни точки;
- наблюдението с участие е метод с отворен край и е креативен метод – то не насилва никого да приема предварително зададени категории;
- наблюдението с участие е начин на изследване на взаимодействия по-скоро в групи, отколкото само между отделни индивиди.

Има и недостатъци на наблюдението с участие:

- наблюдението с участие има селективно възприятие на социалната действителност – понякога дори през погледа на само един респондент;
- обхват – чрез наблюдение с участие не можем да опознаем цяла генерална съвкупност с еднакъв достъп;
- надеждност – по какъв начин можем да убедим читателите, че това, което им се представя, е вярно?
- има проблем с възможността да се обобщава;
- при наблюдение с участие има изкривяване на действителността от страна на изследователя;
- голям проблем е съотнасянето на данните от едно конкретно изследване с общата социална структура;
- идентификацията на изследователя наблюдател-участник и близките му отношения с някои от респондентите му затваря достъпа до други респонденти;
- проблем със запазването на симпатия с изследваните лица, съотнесен към проблема за запазване на дистанцията от тях.

Как могат да бъдат преодолените тези недостатъци:

- на първо място, чрез възприемане на нагласа на самосъзнанието, че си външен наблюдател;
- чрез систематични проверки на получените данни за разлики между доброволно дадени съждения и съждения, които са дадени от респондентите под определено влияние;
- чрез систематични проверки на разликите между индивидуалното поведение на респондентите и поведението им като част от група;
- чрез отчитане на промените, които стават с течение на времето и при промяна на обстоятелствата;
- като си даваме сметка, че истината е по-скоро субективна категория, а не научно-неутрален факт;

- изследването трябва да е систематично и цялостно – изследователят трябва да планира да изкара определен период от време с групата през различни точки на деня и през различни части от годината;
- най-добре е когато е възможно да има няколко изследователи, които паралелно провеждат наблюдение с участие по едно и също време.

Много важно за успешно наблюдение с участие е редовното записване на информацията. В зависимост от характера на наблюдаваната група, може да се използва комбинация от средства за записване на информация: аудио-визуални средства, фотографии, дневници, водене на записки и др. Много важно е това да става дискретно без да се нарушават правата на изследваните индивиди. В затворени общности е честа практика записването да става тайно.

При наблюдение с участие е от съществено значение да се получи разрешение да се интервюират определени респонденти. Изследователят трябва да извоюва симпатията и доверието на своите респонденти като им показва разбиране, симпатия и уважение.

Важен елемент от наблюдението с участие е стриктното спазване на професионалната етика. Изследователят трябва да гарантира професионална дискретност. Той често може да чува мнения на респонденти, с които не е съгласен и трябва да остава неутрален, като показва уважение към техните гледни точки.

Като пример за социални роли на терена при наблюдение с участие и дискусия върху проведени изследвания разглеждам наблюдението с участие като качествен метод за социални изследвания и връзката между процесите на участие и на наблюдение в този метод. Конкретните му предимства и недостатъци дискутирам в контекста на моя собствен опит – изследване на Обединителната църква във Великобритания и България.

Глава 9, точка 4:

Дискусия върху Робърт Мур - „Как станах социолог в Спаркбрук”

(Moore, R. 1977.)

В автобиографичния текст на Мур се описва как той и Джон Рекс правят оригинално социологическо изследване с качествени методи.

След завършването на образованието си Робърт Мур е бил изправен пред възможността да „прави” Социология и е бил несигурен как „това” трябва да стане. Той открил, че 24 часовото изследване не е работа; то е начин на живот и така един живот става част от изследването както и изследването става част от един живот. За една година той е ял, дишал и спал в Спаркбрук. Там се е сприятелил с хората, заемал е различни позиции в конфликти, имал е проблеми с хазайката си и е ходил по партита. Попадал е в различни ситуации, които са дали отражение както на физическото, така и

на психическото му състояние. В текста той рефлектира върху моменти от личния му опит, в които биографията и методологията оказват влияние една над друга. Имало е случаи, в които животът му е бил застрашен, като по време на едно интервю, когато в сградата, в която са, възниква пожар – той и интервюираният успяват да избягат, но един човек умира. Животът му в случая е спасен от невъзможността да влезе в тази част от сградата, в която се опитва да влезе за да спаси третия човек, точно преди тя да бъде разрушена от експлозия. Наблюденията на религиозни служби през петъците, съботите и неделите се редуват с наблюдения в кръчмите в петъците и съботите. Записването на бележките от наблюденията в понеделник сутринта понякога е мъчение. Степента на физическа въвлеченост в наблюдаваните събития дава отражение на социологическото обобщение. Двамата с Джон Рекс са слушали интервюта с представители на расови малцинства, с респонденти с расистки уклони, с представители на местната власт, които се опитват да скрият расисткия аспект на политиката си, но е трябвало да бъдат еднакво любезни с всички.

Преди да завърши, Робърт Мур е бил прочел „Ключови проблеми в социологическата теория” от Джон Рекс и си мислел колко добре ще е ако може да работи с него. Мур писал на Рекс и по-късно получил телефонно обаждане, в което Рекс казал, че разполага с пари за провеждане на изследване, свързано с расовите взаимоотношения и попитал Мур дали е заинтересован.

След като се срещнали и обсъдили впечатленията си, те установили, че има повече или по-малко интегриран „ред” в Спаркбрук и че някакъв консенсус относно социалния статус може да бъде открит. Редът и консенсусът не са дадени, те трябва да бъдат открити и обяснени, а не използвани като основа за обяснение.

В изучаването на една част от града, задачата им изглежда ясна: Трябвало е да открият кой живее там, какви първични групи имат, какви са техните взаимоотношения със останалите членове от домакинството, какъв е икономическият им статут, какви връзки те създават, как тези връзки въздействат помежду си и в каква степен разнообразните групи са обединени с местното общество като граждани. Като „изследовател на терена” Мур е имал задачата да разбере тези неща с помощта на най-подходящите методи.

Спаркбрук не е бил случайно избран за изследването. Той е бил място, в което „расовите проблеми” се появяват. Броят на цветнокожите имигранти се очертава като важен политически проблем. Нито градското управление, нито местните жители знаят дали имигрантите са добро или лошо нещо, но са забелязали пренаселване с цветнокожи имигранти и влошаване състоянието на районите, в които те живеели.

Моментното обяснение на расовите взаимоотношения било силно психологическо, т.нар. предразсъдък или полу-социологически, т.нар. хипотеза за чужденеца. Защото имигрантите били чужденци за Великобритания и я намирали чужда, е било необходимо определен период за научаване и приспособяване; проблема би могъл да бъде решен когато имигрантите бъдат асимилирани или интегрирани.

Такава работна рамка като хипотезата за чужденеца възприема културата и ценностите на британското общество като непротиворечиво, хомогенно и статично; нужните промени за асимилация трябва основно да бъдат направени

от имигрантите. От друга страна, имигрантите биха могли да променят обществото домакин и помежду си биха могли да сътворят нещо съвсем ново от културна гледна точка. Но имигрантите биха могли да живеят в повече или по-малко самостоятелна колония, обвързана с мнозинството от обществото по много ограничен начин (като например, пазара на труда).

Обръщайки внимание на развитието на взаимоотношенията между имигрантите и приемащите ги общества, Рекс и Мур мислели, че едно подобно развитие било „обединяването на имигрантите в обществото като легални граждани, които имат социалните права на гражданите”.

В изследването те използвали термина „първична общност”. Такава „първична общност” обикновено е семейството. В преходните зони на града се очаква да се открият много хора, които са загубили или временно прекъснали взаимоотношенията си с първичната общност.

За изпълнение на изследването първо започнала работа върху местните вестници и бил написан социологически разказ за развитието около расовите проблеми и политиката по осигуряване на настаняване в Бирмингам. Изборът на политиката по осигуряване на настаняване е резултат от различни обстоятелства; не се е наблюдавал недостиг на работни места; основното за което хората са се нуждаели е било адекватно осигуряване на жилища. Въпросите за западането на квартали в града, повече или по-малко свързани с пристигането на чернокожи имигранти, са били главната публична тема за пресата и политиците.

Второ, Рекс направил поредица от посещения в Бирмингам, по време на които са му сътрудничели важни личности на градско ниво. С други думи, те изучавали организираното развитие на политиките и конфликтите.

Третата част от изследването била възложена изцяло на Мур. Той е трябвало да отиде в Спаркбрук и да установи типичните актори и групи сред местните жители и степента, до която те образуват нещо, което би могло да бъде разпознато като „общност”. Мур е трябвало да ходи на църква, да посещава хора и гостилници.

Първият опит на Мур в Спаркбрук подчертал разликата между географията и социологията. Той знаел точно кой е, но се загубил. Стоял пред къщите и искал да разбере какво се случва вътре в тях.

Мур поставил в основата на изследването общуването си с хората от Спаркбрук. Малко по малко започнал да се сприятелява с тях и скоро имал възможността да посещава домовете на „обикновени (не толкова важни) хора”.

Едно от най-изненадващите открития, които направили били свързани с религията. Скоро им станало ясно, че религията играе огромна роля за имигрантите от Ирландия.

Няма книга, която показва на социолога как трябва да се държи при провеждане изследване. Той трябва да слуша това какво хората казват, да разбере какво имат предвид и да направи заключение – твърди Мур.

Един основен метод за изследване на взаимоотношения е да станеш част от тях. Влизането на Мур във взаимоотношенията на обществото като цяло му помогнало да открие проблемите на обществото, които се свързали с обекта на тяхното изследване. Мур неформално разговарял и с имигранти като им задавал различни въпроси, но и доста често той бил подлаган на такива. Печатането на няколко копия от направените бележки давало шанс на Мур да прегледа наново събраната информация и да допълни празнините в бележките. По време на срещите или църковните служби е било малко трудно да се водят записки, затова Мур винаги обръщал внимание на броя на присъстващите, възрастта, пола и етническите характеристики на присъстващите, заедно с всякакво значително пространствено групиране, вътре в мястото на провежданите срещи. Тези умения са основни оръдия на занаята на социолога и те се учат само с практика. Чрез разговорите и срещите с хората от Спаркбрук Мур се опитвал да открие типичните местни актори. Методологически, това, което е било необходимо е един хипотетичен актор на езика на чиито субективни знания, интереси и действия биха могли да бъдат разбрани. В практиката има истински човек, който изразява своите ценности и вярвания, хора, които били изрични относно материалните си интереси, чиито действия или липса на такива биха могли да бъдат забелязани. Мур забелязал, че социологическите обяснения само на теория се нуждаят да се редуцират до съждения за разумни действия на хипотетични идеално-типични актори. Когато съществуват реални актори, целта на социолога е да обясни какво означават действията му на езика на истинския живот. Още от самото начало е било ясно, че едно формално оглеждане на местността е било необходимо. Данните, събирани от Мур били социологически богати и социално колоритни и е било възможно да бъдат използвани за намиране на обяснение за случващото се в Спаркбрук. Срещите с хората били основани на запознанства чрез приятели или били случайни. Мур успял да достигне до организациите чрез техните служители.

Мур достига до необходимостта и от по-формално количествено изследване с въпросник за да се проучат нагласите на местното население. Въпросникът е трябвало да бъде управляван в трудни обстоятелства: броят на населението на Спаркбрук не би могъл да бъде установен, тъй като имало наематели, местещи се от къща на къща; много от хората говорили малко или почти никакъв английски език. Всъщност 17 езика били официално говорени в къщите в Спаркбрук, затова Мур и Рекс имали нужда от преводачи и интервюери.

Мур решил да използва за интервюери студенти-доброволци, за предпочитане-студенти по социология, които биха имали висока оценка за целите и проблемите на изследването.

Интервютата протичали бавно; обикновено по къщите хората прекарвали вечерта в ядене и пиене със семействата си; ергените били трудни за намиране. Към края интервюираните били около половината индивиди от домакинствата в Спаркбрук.

Резултатите от наблюдението били включени в книгата „Race, Community and Conflict” (“Раса, Общество и Конфликт”). Непосредствения отговор към книгата е бил политически. Телевизията, вестниците и местната власт не след дълго направили собствени изводи за това, какво показва книгата и множество разногласия били налице.

II. Съставителство на сборници:

1. (Editor with M. Serafimova and S. Hunt, with V. Vladov, Consulting Editor and translations from Bulgarian) Sociology and Law. The 150th Anniversary of Emile Durkheim (1858-1917). Newcastle upon Tyne. Cambridge Scholars Publishing. 2009. 295 pp.

2. (Съставител с М. Серафимова, Ж. Кьосев, В. Дулов, Д. Пейчева, И. Якова, А. Цветков) Религия и политика. Международна конференция. Десет години от създаването на специалност "Социология". Югозападен университет "Неофит Рилски", Правно-исторически факултет. Издателство БОН, Благоевград. 2005. 302 с.

III. Статии:

1. Нови религиозни движения и социално развитие. В: Пейчева, Д. , М. Серафимова (съст.) Социологически пространства. Университетско издателство „Неофит Рилски”, Благоевград, 2015: 190-195.

Основна теза на статията е идеята за зависимост между различните фази в развитието на българското общество през периода 1990 – 2008 г. и появата,

разпространението и развитието на определени типове нови религиозни движения с различно отношение към света, според класификацията на Рой Уолис (1984).

Социологическите опити за класифициране на религиозните движения водят началото си от Макс Вебер. Вебер разглежда църквата и сектата не като статични, а като динамични образувания, които могат да преминават от една категория в друга.

Рой Уолис (1984) въвежда още две понятия, с които разширява типологията – деноминация и култ. Въвежда и две измерения – външно и вътрешно. Външното е как движението се възприема от по-голямото общество, а вътрешното как движението се самоопределя. Външно движението може да бъде определено като уважавано или девиантно. Вътрешното определение може да се раздели на „уникално легитимно” (Римокатолическата църква) и „плюралистично легитимно” (Методистите). Термините „секта” и „култ” постепенно губят гражданственост поради социологически неправилна и тенденциозна медийна употреба. Новите религиозни движения могат да се класифицират от гледна точка на произхода си от дадена установена традиция: християнски, мюсюлмански, индуистки, будистки и др. Гордън Мелтън (1993) разглежда 8 типа нови религиозни движения. Този подход към класификацията на различните типове нови религиозни движения (НРД) е преди всичко исторически и описателен. Той ни помага да се запознаем с многообразието от движения в необятното разнообразие от нови форми на религиозен живот. Родни Старк и Уилиъм Симс Бейнбридж (2003) имат друга класификация от гледна точка на модела на формиране на НРД:

1. Психопатологичен модел;
2. Бизнес модел;
3. Субкултурно-еволюционен модел (Dawson 2003: 59-70).

В посочената класификация се има предвид социалната и психологическа динамика, която е довела до създаването на тези групи. Старк и Бейнбридж разглеждат моделите на религиозна иновация като идеални типове: защо и как се формират нови религиозни движения. Сам по себе си само един от тези модели не може да обясни мотивацията за създаване на конкретно ново религиозно движение. По-правилно е да кажем, че всичките три модела се появяват в комбинация за да обяснят възникването на всяко едно движение. Моделите не могат да бъдат намерени в чист вид в емпиричната реалност. Те са по-скоро концептуални рамки за емпирично изследване и обяснение на религиозната иновация. От социологическа гледна точка най-разработена е класификацията на Рой Уолис (1984). Според него, има три типа НРД свързани с отношението им към света. В книгата си „Елементарните форми на новия религиозен живот” Уолис разглежда три типа нови религиозни движения от гледна точка на отношението им към света:

1. „Нови религиозни движения отричащи света” – Обединителната църква (понастоящем Обединително движение, в което след смъртта на основателя му преп. Сътн Мюн Мун през 2012 г. е настъпил разкол), Международното общество за Кришна съзнание и „Семейството” (бивши „Деца на Бога”).

2. „Нови религиозни движения приспособяващи се към света” – главно неопетдесетни групи.

3. „Нови религиозни движения утвърждаващи света” – Трансцендентална медитация, Семинари Ерхард, Църква на Сциентологията и др.

В направени от мен изследвания на нови религиозни движения в България чрез наблюдение с участие, дълбочинни интервюта, контент анализ и анализ на литературни източници за период от над двадесет години се установи зависимост между различните фази на развитие на българското общество през периода 1990 – 2008 г. и присъствието на определени типове нови религиозни движения, според отношението им към света, описани в споменатата вече класификация на Уолис, в различните фази. (Маринов 1996;1997). В началото на 90-те години на 20 век – период на отрицание на близкото минало – в публичния дискурс има много по-засилено присъствие на „нови религиозни движения отричащи света” – Обединителната църква (понастоящем Обединително движение), Международното общество за Кришна съзнание и „Семейството” (бивши „Деца на Бога”). Характерната за тези движения теза, че съществуващият социален ред се е отклонил от Божието предписание и план се вписва в по-общото отрицание на миналия режим и неговите отклонения от нормалното демократично развитие на обществото. Като конкретен емпиричен пример: силната антикомунистическа реторика на преп. Мун, макар и отнасяща се към друг културен и времеви контекст, се вписва в антикомунистическата реторика в първите години на прехода в България. Така вътрешната гледна точка на новите религиозни движения е проекция на по-общи социални процеси в обществото, а не се появява като някаква външна намеса. „Новите религиозни движения отричащи света” бележат спад в общественото си присъствие след 1990 г. В средата на 90-те години са най-трудните години от икономическа гледна точка и има благоприятна почва за развитие на „нови религиозни движения приспособяващи се към света” – главно неопетдесетни евангелистки групи. През този период политическата окраска на реториката на новите религиозни движения започва постепенно да се измества от икономическа и финансова реторика, разбира се в контекста на теологията и по-общия религиозен дискурс. Силното присъствие на неопетдесетниците е забележимо в общественото пространство през този период и силно отразено в медиите. Това, което ги отличава от предишния тип - „нови религиозни движения отричащи света” – е стремежът на „новите религиозни движения приспособяващи се към света” към легитимация на тяхната дейност в съществуващия законен ред, кандидатстване за регистрация и много по-засилена медийна активност. През средата и към края на 90-те години неопетдесетните движения се вписват в по-общите социални тенденции: засилена реторика свързана с икономически теми, финанси, начини за справяне с икономическата криза. Особено ясно „приспособяването към света” се проявява след получаването на регистрация и възможността за институционално отстояване на интереси. След 1997 г., когато имаше промяна в отношението на обществото и по-конкретно на изпълнителната власт към новите религиозни движения, те започнаха да еволюират и да се превръщат в част от статуквото. Това може да бъде обяснено както с вече различната им социална роля на легитимни правни субекти, така и с повишаването на възрастта на техните лидери и последователи. С преминаването към по-възрастна кохорта индивидите имат тенденцията да стават по-консервативни и улегнали и да са в по-малък конфликт с останалата част от обществото. Третият тип нови религиозни движения според

класификацията на Уолис – „нови религиозни движения утвърждаващи света” до 2008 г. е все още непопулярен в България от гледна точка на разпространение, но има индикации за появата и разпространението им в обществото при наличие на икономически подем и след влизането на България в Европейския съюз. Тенденция през този последен период е по-честото споменаване в медиите на групи, принадлежащи към „нови религиозни движения утвърждаващи света”.

2. Поглед към емпирията: ценности в образованието. Сравнителен анализ на фокус групи и дълбочинни интервюта в три български университета , Проблеми на постмодерността. Електронно списание. Том 5, Брой 3 2015: 279-287.

Статията обобщава фокус групи и интервюта от 2015 г. в Югозападен университет „Неофит Рилски” – Благоевград, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски” – Филиал „Любен Каравелов”, Кърджали и Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий” – Педагогически колеж, Плевен. Тематичен кръг: проблеми на образованието, кариерата, мобилността, начинът на израстване, връзките в обществото, семейството, професионалните общности, приятелският кръг, институциите, доверието между хората в обществото, религията. Основни обобщени акценти: Разпространеното мнение за образованието в България е, че не е на нужното ниво и че значението на образованието като ценност намалява. То се разглежда като необходимост за бъдеща кариера и средство за изкарване на прехраната. Счита се, че правенето на кариера има стеснени възможности поради съществуващите в страната ограничения от икономически характер. Семейството се оказва начело в йерархията на ценностите. Мобилността се извежда като фактор, подпомагащ намирането на работа, за създаване на контакти. Отбелязва се, че е по-добре да се израства с лични качества, но се отчита, че в България без чужда помощ не е възможно да се направи кариера. Повечето студенти нямат доверие в институциите, а политиците губят доверие. Религията е важна, но не е с водеща позиция. Ключови думи: ценности, образование, семейство, кариера, институции, религия.

3. "Bulgaria." In: Worldmark Encyclopedia of Religious Practices. Second edition. Ed. Thomas Riggs. Volume 2: Countries, Afghanistan to Ghana. Farmington Hills, Mich., San Francisco, New York, Waterville, Maine, Meriden, Conn., Mason, Ohio, Chicago: Gale Cengage Learning, 2015: 234-242.

Статия за България във Второто издание на Енциклопедия Worldmark на религиозните практики през 2015 г. на английски език. Кратка енциклопедична

информация за България, изброяване на основните религии, кратък исторически очерк. Акцент върху най-голямата религия – православието и Българската православна църква. Очертаване на специфичните за България религиозни практики. Осъвременяване на данните, публикувани в първото издание от 2006 г. и добавяне на нови теми.

4. New Religious Movements and Social Development. In: Balkan and Baltic States in United Europe – History, Religion, and Culture II. International Conference. Organized by: Balkan Ethnology Department, Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum, Bulgarian Academy of Sciences, October 1-3, 2014, Sofia, Bulgaria: 65-66.

Публикувано резюме на доклад на английски език:

The paper is based on the idea of dependence between the different phases in the development of Bulgarian society in the period 1990-2008 and the appearance and presence of certain types of new religious movements according to their relation to the world as outlined in the classification of Roy Wallis (1984). In the beginning of the 1990s – which was a period of denial of the recent past – in the public discourse there was a stronger presence of “world rejecting new religious movements”. Among them one could find the Unification movement, The International Society for Krishna Consciousness, and The Family. The characteristic appeal of these particular new religious movements was that the existing social order has deviated from God’s prescription and plan, and this appeal has fitted into the more common rejection of the communist past and its deviations from the normal democratic development of society. Therefore, the internal point of view of new religious movements can be studied as a projection of more common social processes in society, and not as an external intervention. The “world rejecting new religious movements” had the tendency of a decline after 1990. In the middle of the 1990s were the most difficult years in economic terms and there were favourable conditions for the development of “world accommodating new religious movements” – mainly neo-Pentecostal groups. Their strong presence in public space during this period was widely reflected by media. The main difference between the “world accommodating new religious movements” and the previous type - “world rejecting new religious movements” is the seeking of legitimating of the activities of “world accommodating new religious movements” in the existing legal order, the applications for registration, and much more active media activities. In the middle and at the end of the 1990s the neo-Pentecostal movements fitted into the more general social tendencies: a strong rhetoric connected to the economic issues, finances, ways of coping with the economic crisis. The clearest manifestation of “world accommodating” was displayed after receiving registration and receiving the possibility of institutional handling of their interests. The third type according to Wallis, the “world affirming new religious movements” was still unpopular in Bulgaria before 2008 in terms of their distribution. There were indicators for their appearance and distribution in society in days of economic progress and after Bulgaria’s accession to the European Union. The tendency during this third period is the more often

mentioning in media of groups belonging to the third type - “world affirming new religious movements”. The period after the World’s financial crisis (2008-) and its reflection in Bulgaria has not finished yet in order to be analysed sociologically in order to find dependence between its characteristics and the appearance and presence of certain types of new religious movements.

5. Elementary Forms of New Religious Life in Bulgaria. In: Serafimova, M., S. Hunt, and M. Marinov (eds), with V. Vladov (Consulting Editor and translations from Bulgarian) Sociology and Law. The 150th Anniversary of Emile Durkheim (1858-1917). Cambridge Scholars Publishing: 128-138.

Newcastle upon Tyne, Великобритания 2009-05

Статия на английски език, в която се прилага подхода на Емил Дюркем към религията към новите религиозни движения в България. За Дюркем свещеното е социален конструкт, дефиниран от обществото. Религията е изключително социална по своя характер и обединява индивидите в „една морална общност“. Силата на религията се генерира вътре в общността чрез ритуалите и съвместните колективни действия на отделните индивиди. Религията засилва връзките между индивидите, носи мир и радост. Рой Уолис доразработва идеите на Дюркем относно новите религиозни движения. Конкретното ми изучаване на нови религиозни движения в България потвърждава жизнеността на подхода на Дюркем към религията.

6. (with M. Serafimova and S. Hunt) Introduction. In: Serafimova, M., S. Hunt, and M. Marinov (eds) with V. Vladov (Consulting Editor and translations from Bulgarian) Sociology and Law. The 150th Anniversary of Emile Durkheim (1858-1917). Cambridge Scholars Publishing: 1-3.

Newcastle upon Tyne, Великобритания 2009-05

Описание: Съавтор на предговор

Творчеството на Емил Дюркем е актуално и днес.

7. Eighteen Years in the Field: Types of New Religious Movements in Bulgaria (1990-2008). In: The 2008 International Conference Twenty Years and More: Research into Minority Religions, New Religious Movements and 'the New Spirituality'. An International Conference organized by INFORM and CESNUR in association with ISORECEA at the London School of Economics, 16-20th April 2008.
http://www.cesnur.org/2008/london_marinov.htm

Статията е върху доклад, изнесен на английски език относно 18 години работа на терен върху нови религиозни движения в България, насочена към специализирана международна аудитория.

8. (с Р. Ангелова) Информационен център за изследване на нови религиозни движения като форма на връзки с обществеността. В: Югозападен университет "Неофит Рилски", Правно-исторически факултет. Научни известия, г. IV, кн. 2. 10 години специалност "Връзки с обществеността". Юбилейна научна сесия "Връзки с обществеността – съвременни измерения". 19-20 октомври 2007 г. Университетско издателство "Неофит Рилски": 174-179.

Местоположение: Благоевград, България Дата на издаване: 2008-01

На 30 ноември 2005 г. Факултетният съвет на Правно-Исторически факултет в Югозападен университет „Неофит Рилски”, Благоевград създаде първия по рода си в България Информационен център за изследване на нови религиозни движения. Центърът се разглежда като форма на връзки с обществеността.

9. Наблюдение с участие - методологически въпроси и изследователски възможности. В: Карамихова, М. (съст.) "Завръщане" на религиозността. Материали от работна среща на секция "Балканска етнология", 15 май 2006 г. Книга трета от годишника *Academica Balkanica*: 230-240.

Местоположение: София,България Дата на издаване:
2007-01

Статията разглежда методологически въпроси на качествения изследователски метод наблюдение с участие. Дискутират се теоретични проблеми, практически взаимодействия между процесите на участие и наблюдение и възможните „теоретични социални роли на терена”. Предимствата и недостатъците на наблюдението с участие се дискутират емпирично с описание и данни от собствено изследване на автора на Обединителната църква в България и Великобритания през 1990 г.- периодът на първоначалното установяване на това ново религиозно движение в България, свързано с интересни подробности от този период. Различните фази на изследването са преплетени с индивидуалния разказ и лични преживявания. В своята цялост те дават възможност за разглеждане на основни методологически въпроси като „вътрешна” и „външна” гледна точка, формулиране на хипотези, професионална етика, съчетаване на различни изследователски методи и др. Очертават се основни изводи за предимствата и недостатъците на метода, както и указания за успешна работа при наблюдение с участие.

10. "Bulgaria." In: Worldmark Encyclopedia of Religious Practices. Ed. Thomas Riggs. Vol. 2: Countries: A-L. Detroit: Gale, 2006. 149-154.

Местоположение: Detroit,САЩ Дата на издаване: 2006-01

Статия за България в Първото издание на Енциклопедия Worldmark на религиозните практики през 2006 г. на английски език. Кратка енциклопедична информация за България, изброяване на основните религии, кратък исторически очерк. Акцент върху най-голямата религия – православието и Българската православна църква. Очертаване на специфичните за България религиозни практики.

11. What Can We Learn from Religious Pluralism in the United States. In: Fulbright Newsletter. Bulgarian-American Commission for Educational Exchange, N 43, October - December 2005, pp. 11-13.
http://www.fulbright.bg/cob_upload/newsletter/Fulbright_Newsletter_43.pdf

2005-10

На английски език:

Traditionally a history of religion in the United States starts with the story of the first settlers and the Christian heritage they started this nation with. But a different approach would study religions in this country from the ancient Native American traditions; continue with the Christian heritage; explore the unique American contributions to the religious makeup of the world such as Mormonism, Christian Science, and Pentecostalism; then revise the picture after 1965 when the new immigration legislation allowed many Eastern religions to settle in the U.S. Today it is impossible to study religion in America without paying attention to the Muslim, Hindu, Sikh, Jewish, and Japanese religious communities, and the continuously appearing new religious movements. The most religiously diverse nation in the world has not only added a typical American flavor to many world religions such as Roman Catholicism, Islam, and Orthodox Christianity, but has also created a special place for religion in its public space: it is impossible to imagine family and community life, culture and even the streets in the United States without the diverse buildings of numerous religious groups, following one after another at every corner. This is not without a reason: religion is the essence of social life in this country from its beginning. The first settlers came predominantly from religious activists who were considered dissidents or radicals within their countries of origin; they had to travel for months in ships through the ocean and all the stress they accumulated during storms, as well as from the attacks of the Native Americans, developed a sense of dependence on the will of a mighty supernatural power. Immigrant communities are largely dependent on religious rituals and collective gatherings in their groups in order to preserve identities and traditions such as language, food, marriage and education. Religious pluralism is definitely gaining momentum in the world today despite of the fundamentalist constrains in many places of the world. Though European countries have a different cultural composition, the model of religious pluralism, practiced in the United States, has a lot to offer to our efforts to make the world a better place and to understand the point of view of the others. Bulgarian society has good traditions of neighborhood between different religious communities and can successfully develop its own religious pluralism.

12. Петнадесет години сред новите религиозни движения в България. В: Серафимова, М. (съст.) Социологически траектории. 10 години от създаването на специалност "Социология", Югозападен университет "Неофит Рилски", Правно-исторически факултет. Том 1. Университетско издателство "Св. Кл. Охридски": 98-123

Местоположение: София, България Дата на издаване:
2005-01

Статия, която прави равносметка за първите петнадесет години работа на терен на автора сред новите религиозни движения в България. Задава се социалния контекст

на появата и развитието на някои нови религиозни движения и се дават конкретни емпирични данни за разпространението им в България. Привеждат се примери от собствени качествени изследвания на автора и се сравняват емпирични факти в контекста на изследователската работа. Очертават се насоки за бъдещи изследователски търсения.

13. Diversity and Difference among New Religious Movements in Bulgaria. В: Серафимова, М., Ж. Кьосев, В. Дулов, Д. Пейчева, М. Маринов, И. Якова, А. Цветков (съст.) Религия и политика. Международна конференция. Десет години от създаването на специалност "Социология". Югозападен университет "Неофит Рилски", Правно-исторически факултет. Издателство БОН, Благоевград, 2005: 151-160.

На английски език:

В теоретичната рамка на статията се задават понятията „разнообразие“ и „различност“. Изброяват се различни нови религиозни движения в България и събрани данни за тях. Емпиричните резултати се обобщават в различни индикатори за разнообразие и различност.

IV. Учебни пособия:

1. Lecture 13: West-east migration within Europe: Religious Missionaries and pensioners. In: Enduring and Emerging Inequalities: The Integrational Capacity of European Labour Markets and Educational Systems. Intensive Programme 2011: 51-52.

Местоположение: Albir, Испания

На английски език:

The main topic of this lecture will be the emerging West-East migration within Europe, characterized by the temporary or long term movement of people from more developed countries of Western Europe to the newly accepted EU member countries of Central and Eastern Europe. This dimension of migration within Europe is often underestimated and not considered problematic by the policy makers in the different European countries. The increased mobility opportunities of young and educated people in the

former communist countries, the flexibility of European labour markets and educational systems create new possibilities for people in the often poorer countries of Central and Eastern Europe. Media coverage usually draws the attention of readers, listeners and viewers to the movement of Roma from Central and Eastern European countries to Western Europe, the participation of migrants in the shadow economy and criminal activities, and less to the problems of students and professionals coming from Central and Eastern Europe to the West.

The concept of “heliotropic migrants” has been developed by O’Reilly and Lazaridis. “Lifestyle migration” has been studied by O’Reilly and Benson. Wallace has studied migration and mobility in East-Central Europe. Almost no serious attention is given to the existence of West-East migration as a phenomenon within Europe. Examples of it can be university professors, and more seldom students in exchange programs, or those seeking long term settlement in Central and Eastern Europe; high profile professionals in multi-national corporations (often enjoying a much higher living standard than the representatives of the local population with similar socio-demographic characteristics, employment profile and educational achievements); missionaries of religious organizations – very often representatives of non-traditional religious bodies, churches which have not been existing in Central and Eastern European countries before 1989, and new religious movements, side by side with missionaries of traditional churches long established in the West but absent from Central and Eastern Europe in the years of the communist regimes due to restrictions. A relatively new phenomenon is the migration of pensioners originating from Western and Northern Europe to countries of Central and Eastern Europe – often attracted by the cheaper standard of living where they buy real estate and their earned pensions have much greater value.

West-East migration is still considered unusual and exotic; media reports can portray senior state officials paying visits to the homes of new settlers from developed countries, they are invited for media interviews and TV shows. But, at least in Bulgaria, there is no previous sociological study of this phenomenon.

Research on the topic has covered religious missionaries and business people coming from the UK, US, Austria, and Italy to Bulgaria. Observations and in depth interviews with representatives of new religious movements have been done since 1990. In 2011 a study of the Church of Jesus Christ of the Latter Day Saints (Mormons) was initiated. The church sends randomly missionaries from Western countries and their experience of Bulgaria is indicative. Some tend to return to Bulgaria after their retirement. The methodological

approach of phenomenological sociology comes as a point of reference when analyzing the data. The “strangers” intend to see real problems of Bulgarian society, which local Bulgarians do not want to consider such as the Roma problem and the demographic crisis. Interviewees mention the beautiful Bulgarian nature, “tranquility and emptiness” as attractive reasons to stay. They are also more competitive than the locals when it comes to business attitudes.

Possible conclusions from the work in process on the topic of West-East migration would be that in this particular topic we may speak about mobility rather than migration. It is more likely to be temporary rather than permanent.

In the case of Bulgaria West-East migration is unlikely to create a conflict. Local government officials even consider it a positive phenomenon for the economy.

Business related migration is more acceptable to the local population than religious missionaries.

2. (with R. Budjeva) Quasi-Religious Corporations in Bulgaria: a Case Study of AquaSource. In: Intensive Course The Future of Work. Sociologie. Mallorca, 21-28 February 2004, pp. 229-253.

На английски език:

Relationships between religion, business, spirituality, health, multilevel marketing and network formation are discussed in a case study of the new quasi-religious corporation AquaSource. It originated as a company in the United Kingdom, and expanded to Bulgaria in second place. The belief system of AquaSource has a New Age background. The analysis is aimed at tracing the target groups of AquaSource, and the mechanisms of multilevel marketing. Accepting AquaSource is not only accepting a way of business, but also a set of beliefs producing a lifestyle and an involvement. It aims to promote a healthy way of life and raise financial standards. The way of attracting distributors reveals the network’s relationships with society. How far the group is closed or open towards society is connected to sharing health as a problem and as a value. People in the system attract their family and friends to become new distributors.

V. Рецензии:

1. Наслагванията върху палимпсеста (рецензия за Ina Merdjanova 2002. Religion, Nationalism, and Civil Society in Eastern Europe – The Postcommunist Palimpsest. Studies in Religion and Society, Volume 58. The Edwin Mellen Press. Lewiston, Queenston, Lampeter. 169 p.) В: Социологически проблеми, 2005, 1-2: 321-324

Тип: Книга

Думата „палимпсест“ в заглавието на книгата означава ръкопис или текст, върху който по-късно е положен следващ текст след като предишният бива изтрит. Във фигуративен смисъл „палимпсест“ означава нещо използвано отново или променено, но все още носещо видими следи от предишния текст. Идеята на авторката е да оприличи с палимпсест посткомунистическата ситуация, в която се извършват радикални трансформации, но в същото време остават следи от предшественика, комунистическото минало все още дооформя настоящето и следите му се появяват по неочаквани начини и места. В книгата е поместено предисловие от най-големия авторитет в социологията на религията от втората половина на XX век Брайън Уилсън, който дава много висока оценка. Мерджанова посочва като ограничение на творбата си, че тя е сбор от есета, а не монография. Но въпросното ограничение отпада за тези, които прочетат внимателно книгата – освен че религията, ационализмът и гражданското общество са взаимнообвързани главни посткомунистически дискурси, те също така се вписват като идеално-типически модели – части от цялостна логическа нишка, която е разгърната в книгата.

2. За социалната етика на словашките лутерани (рецензия за Vasil Gluchman 1997. Slovak Lutheran Social Ethics. Studies in Religion and Society, Volume 37. The Edwin Mellen Press. Lewiston, Queenston, Lampeter. 164 p.). В: Социологически проблеми, 2000, 1-2: 265-269.

Тип: Книга

Разглежданата книга е сериозен опит за запознаване на международните читатели със систематично изложение на социално-етическите идеи и направления в Словашката лутеранска църква като важна част от историята на Словакия. Също така, чрез обективното и професионално представяне на идеите на разглежданите автори, Глукман предлага на читателя свой прочит на проблема за протестантската социална етика в отделния случай на словашката лутеранска социална етика.

От изложението на Глукман става ясно, че словашките лутерани концептуализират социалната етика в интегрирана форма през най-трудните периоди: до 1918 г. (по национални причини) и след 1948 г. (поради политически и полицейски

натиск). В демократично общество те не могат да се обединят и да създадат интегрирана социална етическа концепция заради плуралистичните им политически и социални възгледи и интереси.

Книгата не е лишена и от теоретичен поглед върху тематиката за социалната етика на протестантството: през цялото изложение Глукман скрито полемизира с основни постулати на Веберовата концепция за протестантската етика и духът на капитализма, без да прави заключения извън конкретния си обект на изследване: словашката лютеранска социална етика. Достойнство на автора е обективното изложение на идеите на разглежданите от него други автори без навлизането в оценъчни съждения.